

تبیین فضای عمومی در توسعه پایدار محلی (مطالعه موردی: پارک شفق محله یوسف آباد تهران)

ژیلا سجادی*، بهرنگ کلانتری**، وحید یاری قلی***

تاریخ دریافت: ۹۴/۵/۳۱ تاریخ پذیرش: ۹۴/۱۰/۵

چکیده

امروزه با گسترش پرشتاب روند شهرنشینی، تغییر شیوه زندگی، بی‌توجهی به زندگی عمومی و ضعف مدیریت شهری، فضاهای عمومی در سطح محله‌های شهری مورد بی‌توجهی واقع شده‌اند. فضاهای عمومی شهر به این دلیل که به عموم شهروندان تعلق داشته و همه شهروندان بدون هرگونه تبعیض و محدودیتی به آن دسترسی دارند می‌توانند نقش بسیار مهمی را در توسعه پایدار محلی ایفا کنند. به همین دلیل وجود این فضاها در شهرها و کشف دوباره آن‌ها الزامی است. هدف این پژوهش پی بردن به نقش فضای عمومی در توسعه پایدار محلی از طریق مؤلفه‌های شهروندی، سرزندگی، حس تعلق و هویت و مشارکت و تعامل، در شهر است. حجم نمونه از طریق فرمول

---

* دانشیار دانشگاه شهید بهشتی.

kalantari.nima@gmail.com

** دانشجوی دکتری دانشگاه شهید بهشتی. (نویسنده مسئول)

*** دانشجوی دکتری دانشگاه زنجان.

کوکران با سطح اطمینان ۹۵ درصد ۱۲۰ تن تعیین و داده‌های مورد استفاده در این پژوهش به صورت کیفی و از طریق پرسشنامه از ساکنان محله یوسف‌آباد که در پارک شفق حضور داشتند جمع‌آوری شده است. برای تعیین ارتباط بین فضای عمومی و توسعه پایدار محلی از آزمون همبستگی پیرسون استفاده گردید که نتایج آن نشان می‌دهد همبستگی مستقیم، معنادار و مثبتی بین مؤلفه‌های پژوهش وجود دارد. همچنین از طریق آنالیز واریانس داده‌ها نشان داده شد که این رگرسیون از نظر آماری معنادار است و تقویت هر چه بیشتر فضاهای عمومی منجر به توسعه پایدار محلی می‌شود.

واژه‌های کلیدی: فضای شهری، فضای عمومی، توسعه پایدار محلی، محله یوسف‌آباد

مقدمه و بیان مسئله

انسان به‌عنوان مهم‌ترین عامل در پویایی فضاهای شهری نیازمند بستری مناسب جهت حضور مؤثر در فضاهای شهری می‌باشد. پاسخگویی به نیازهای اجتماعی انسان و تأمین فرصت‌های لازم در زمینه کسب تجارب اجتماعی وی، مستلزم وجود فضا و قرارگاه کالبدی است و فضای عمومی^۱ ظرفیتی عظیم در پاسخ به این جنبه از حیات انسان در جوامع شهری محسوب می‌شود (دانشپور و چرخچیان، ۱۹:۱۳۸۶). امروزه شهروندان بیشتر وقت خود را در فضاهای خصوصی^۲ می‌گذرانند، و فضاهای خصوصی^۳ روزبه‌روز گسترش می‌یابند و فضاهای عمومی به مسیرهایی برای ارتباط فضاهای خصوصی بدل گشته‌اند. این در حالی است که به دلایل مختلف از جمله گرایش به زندگی ماشینی، حضور گسترده وسایل نقلیه و تغییر چهره شهر به واسطه چیرگی اتومبیل بر فضای

---

۱. Public Space

۲. Private space

۳. Private space

شهری، افزایش سرعت جابه‌جایی، جدایی‌گزینی مردم از فضاهای عمومی، نادیده‌انگاری ارزش‌های اجتماعی، فرهنگی و هویتی نهفته در فضاهای عمومی، بی‌توجهی به حفظ و ارتقای حیات جمعی در دهه‌های پیشین، برخی از این فضاها در مقیاس‌های مختلف شهری اهمیت و نقش خود را ازدست داده‌اند (شجاعی و پرتوی، ۱۳۹۴: ۹۴) و شهرها به نیاز انسان به‌عنوان یک موجود اجتماعی به‌درستی پاسخگو نبوده و مردم تنها به شهر به‌عنوان مسیری برای گذر می‌نگرند. فضاهای عمومی شهری به‌واسطه عدم حضور شهروندان به‌مرورزمان، بعد اجتماعی خود را ازدست داده‌اند. در واقع این فضاها به‌جای آن‌که مردم را به مکث و حضور و برقراری مراودات اجتماعی دعوت کنند، به عبور تشویق می‌کنند (Gehl, ۲۰۰۴: ۵۶). خلق فضاهای عمومی در شهرها نمایانگر توجه به توسعه پایدار در برنامه‌های توسعه شهری است که به مفهوم برخورداری از شهری باکیفیت محیطی بالا و در شأن مردم است. امروزه فضاهای عمومی نیز تحت تأثیر سبک زندگی نوین است. بنابراین مهم است که مردم با روابط نوین چگونه از فضا استفاده می‌کنند و چه تصویری از فضای ایده‌آل دارند، چه تجربیاتی از فضا دارند تا در نهایت به الگوی محلی فضاهای عمومی بتوان دست پیدا کرد. (Worpole and Knox, ۲۰۰۷: ۷۸)

فضاهای عمومی دارای نقش بسزایی در توسعه پایدار محلی هستند و اهمیت آن در ابعاد مختلف اجتماعی، فرهنگی، سیاسی، اقتصادی، مسائل بهداشتی و... در ادبیات برنامه‌ریزی و طراحی شهری مشخص است. به همین دلیل دسترسی به فضاهای عمومی، نشان‌دهنده کیفیت زندگی بوده و آثار قابل‌توجهی در جنبه‌های گوناگون اجتماع و شهروندان (زنده‌نگه‌داشتن زندگی شهری، مشارکت، تعامل اجتماعی، سرزندگی، هویت دهی، حس تعلق، خاطره جمعی، شهروندی، جامعه مدنی، اوقات فراغت، امنیت، تقویت زندگی جمعی و...) دارند. اهمیت این پژوهش به این دلیل است که در ایران خصوصاً در شهر تهران به‌عنوان پایتخت متأسفانه تقریباً در هیچ‌یک از طرح‌های توسعه شهر تهران آن‌قدر که به مسائلی چون حدنصاب جمعیت، توسعه کالبدی، تراکم ساختمان، جمعیت و از همه مهم‌تر ترافیک و شبکه خیابانی توجه شده است، به فضاهای عمومی شهری که برای

مردم ساکن در این کلان‌شهر مهم است توجه نشده است. محله یوسف‌آباد در منطقه ۶ تهران به دلیل تراکم جمعیتی بالا نسبت به سایر محلات منطقه، گسترش زندگی آپارتمانی، فشرده شدن فیزیکی محله، حذف تدریجی مراکز سکونتی به نفع توسعه فعالیت‌های خدماتی، تجاری در محله سبب مشکلاتی چون کاهش تعاملات اجتماعی و به تبع آن انزوای بی‌تفاوتی و کاهش حس تعلق و... در بین ساکنان محله شده است. از سوی دیگر افزایش قیمت زمین در محله مانع تخصیص زمین به کاربری‌های با کارکردهای جمع‌گرا و تعامل‌زا به‌عنوان عرصه‌های مناسب برای فعالیت‌های اجتماعی ساکنان شده است درحالی‌که فضاهای عمومی مناسب با کارکردهای جمع‌گرا، چون پارک شفق می‌توانند زمینه‌ساز توسعه پایدار محلی بین ساکنان شوند. چرا که فاصله مناسب پارک شفق از خیابان اصلی و فرعی و سهولت دسترسی به آن عامل عمده‌ای در جذب مراجعین به این پارک محسوب می‌شود به نحوی که توزیع زمان‌های استفاده مراجعین در دفعات روز، هفته و... در پارک شفق از تداوم و همگونی بیشتری نسبت به پارک‌های بزرگ‌تر برخوردار است. شعاع نفوذ پارک عامل دیگری در طراحی پارک محله‌ای محسوب می‌شود و پارک شفق نیز چون در محله واقع شده است، به خاطر موقعیت خود پیمودن فاصله کمتری را برای استفاده‌کنندگان محلی و محله‌های اطراف الزامی می‌سازد. این امر از قابل‌دسترس بودن و انگیزه استفاده از آن ناشی می‌شود. حریم پارک نسبت به محیط اطراف (خیابان)، امنیت و پاکیزگی، آرامش و صفای آن و وجود سرای محله، شورایاری محله، سالن آمفی‌تئاتر؛ تماشاخانه، کتابخانه و فرهنگسرا در درون پارک، تأثیر مطلوبی در نحوه استفاده از پارک شفق در بین ساکنان محله ایجاد کرده است. این پژوهش بر آن است تا به بررسی نقش فضای عمومی از طریق مؤلفه‌های شهروندی، حس تعلق، مشارکت و سرزندگی که منجر به توسعه پایدار محلی در شهر می‌شود بپردازد. جامعه مورد مطالعه ما از طریق نمونه‌گیری تصادفی ۱۲۰ نفر از ساکنان محله یوسف‌آباد در منطقه ۶ تهران می‌باشد، که همگی در پارک شفق حضور داشتند.

سؤال پژوهش

بدون تردید هر تحقیقی در راستای شکل گرفتن سؤال یا سؤالاتی در ذهن محقق انجام می‌گیرد و شخص پژوهشگر همواره تلاش می‌کند تا در طول تحقیق به شیوه‌ای علمی و دقیق به پاسخ‌های مناسب و قانع‌کننده‌ای برای سؤالات خود دست یابد. بنابراین با توجه به موضوع، پژوهش در پی پاسخگویی به سؤال زیر می‌باشیم:

بین فضاهای عمومی محدوده مورد مطالعه و توسعه پایدار محلی رابطه وجود دارد؟

فرضیه پژوهش

بین فضاهای عمومی محدوده مورد مطالعه و توسعه پایدار محلی رابطه وجود دارد.

روش تحقیق پژوهش

رویکرد حاکم بر تحقیق، رویکردی توصیفی - تحلیلی است. بدین صورت که از روش تحلیل داده‌های ثانویه (اسنادی) جهت گردآوری اطلاعات در بخش‌های مبانی نظری و ادبیات مرتبط با تحقیق استفاده گردید همچنین از روش‌های میدانی و پیمایشی مانند تهیه پرسشنامه و مصاحبه با ساکنان محله نیز استفاده شده است. قلمرو مکانی تحقیق محله یوسف‌آباد را دربرمی‌گیرد. جامعه آماری شامل ساکنان محله یوسف‌آباد می‌باشد که همگی از پارک شفق به‌عنوان تنها فضای عمومی محله استفاده می‌کنند. حجم نمونه از طریق فرمول کوکران با سطح اطمینان ۹۵ در صد ۱۲۰ تن برآورد شده است. صفت آماری برای تعیین p, q تجربی با استفاده از نمونه راهنما، در نظر گرفته شد. جهت تجزیه و تحلیل داده‌های تحقیق از نرم‌افزار SPSS و روش‌های همبستگی پیرسون و رگرسیون استفاده گردیده است.

مبانی نظری پژوهش

فضاهای عمومی شهری

مفهوم فضای عمومی اصطلاح دشوار و غیر شفافی برای مطالعه است. در ادبیات فضای عمومی از آن با عنوان «اصطلاح بی‌ثبات» نام می‌برند. دلایل متعددی برای بی‌ثباتی و دشواری مفهوم فضای عمومی وجود دارد. نخست این که در این موضوع در سطح نظری، دیدگاه‌ها و تعاریف چند رشته‌ای متناقض و گیج‌کننده زیادی وجود دارد. دوم این که در سطح عملی و واقعی، ساخت مکان‌های عمومی، همچون تولید محیطی، سیاسی، اجتماعی - فرهنگی پیچیده برای گروه‌های اجتماعی است و سوم این که در سطح فردی نیز فضای عمومی سازه شخصی و ذهنی است. یک فضای عمومی برای شخص ممکن است عمومی، باشد ولی برای شخص دیگر چنین نباشد (اشرفی و همکاران، ۱۳۹۳: ۴۳۸). برای سؤال ساده اما کاملاً فریبنده فضای عمومی شهری چیست مجموعه‌ای از تقسیم‌بندی‌ها متفاوتی ارائه شده است که در جدول ۱ به‌طور خلاصه ارائه شده است.

فضاهای عمومی عنصر ضروری برای زندگی اجتماعی هستند، و حرکت در فضاهای شهری را ممکن می‌کنند، از تبادل اطلاعات و آگاهی حمایت می‌کنند، اجتماع‌پذیری را آسان می‌کنند و کیفیت محیط‌های شهری را غنی می‌سازند و کمک شایانی به زندگی سیاسی و فرهنگی می‌کنند. (Madanipour, ۲۰۱۲: ۱). این فضاها ممکن است به‌صورت برنامه‌ریزی شده خلق شده باشند یا به‌صورت خودجوش و در نتیجه استفاده مکرر مردم از یک فضا برای یک فعالیت معین به وجود بیایند. شرط اساسی برای این که یک فضای شهری، فضای عمومی تلقی شود این است که در آن تعامل و تقابل اجتماعی صورت گیرد بر این اساس تنها راه‌حل ممکن برای ایجاد

ارتباطات عمومی، نه روزنامه‌ها و وسایل ارتباط جمعی، بلکه حوزه فعالیت فضاهای عمومی است (Hagelskamp, ۲۰۰۳: ۲۴).

جدول ۱- تقسیم‌بندی انواع فضای عمومی

<p>فضای عمومی خارجی: قطعاتی از زمین که بین املاک خصوصی قرار دارند. مانند میدان‌های شهری، خیابان‌ها، شاهراه‌ها، پارک‌ها و پارکینگ‌ها و ... این فضاها که توسط عموم قابل دسترسند فضاهای عمومی را به خالص‌ترین شکل خود نشان می‌دهند</p>	<p>فضای عمومی به‌طور عام</p>	<p>انواع تقسیم‌بندی فضای عمومی</p>
<p>فضای عمومی داخلی: فضاهای عمومی داخلی شامل کتابخانه، موزه‌ها، تئاتر شهرها و غیره، تسهیلات رفت‌وآمد عمومی چون قطار، ایستگاه‌های اتوبوس، فرودگاه‌ها و غیره را شامل می‌شود</p>		
<p>فضای داخلی و خارجی نیمه عمومی: فضاهایی چون محوطه دانشگاه‌ها، زمین‌ها ورزشی، رستوران‌ها، سینماها و مراکز خرید، اگرچه از نظر قانونی، خصوصی محسوب می‌شوند اما بخشی از قلمرو فضای عمومی را تشکیل می‌دهند.</p>		
<p>فضای نرم: فضایی طبیعی در داخل یا خارج از شهر است که باغ‌ها، پارک‌ها و فضاهای سبز را شامل می‌شود.</p>	<p>فضا از لحاظ درجه سختی</p>	
<p>فضای سخت: فضایی است که از اطراف به بدنه‌های معماری شده محصور می‌شود. این فضا قابل اندازه‌گیری و قابل ادراک است و فعالیت‌های انسانی در آن جاری هستند.</p>		
<p>میدان، نماینده تعلق جمعی</p>	<p>فضای عمومی به شیوه قیاسی</p>	
<p>کافه، نماینده مبادله اجتماعی</p>		
<p>خیابان، نماینده برخورد غیررسمی</p>	<p>اولدنبورگ (مکان سوم)</p>	
<p>فضایی، که فرد متعلق به خود می‌داند و در آن احساس راحتی می‌کند، مکان سوم، فضای عمومی و نیمه عمومی، مانند کافی‌شاپ یا پارک است؛ جایی که مردم برای گفتگو یا برقراری رابطه صمیمانه دورهم جمع می‌شوند. این مکان نه خانه است (مکان اول) و نه محل کار (مکان دوم)</p>		
<p>فضای عمومی تک ذهنی: فضایی است که طراحان و برنامه‌ریزان آن فقط هدف در ذهن دارند و کسانی که از آن‌ها استفاده می‌کنند نیز فقط یک‌چیز در ذهن خود دارند، انسان‌ها در این فضا، اغلب در عجله و شتاب هستند</p>	<p>مایکل والزر</p>	
<p>فضای عمومی دارای ذهن باز: فضایی است که برای کارکردهای مختلف طراحی می‌شود و حتی کارکردهای پیش‌بینی‌نشده‌ای دارد. در واقع انسان‌ها در</p>		

فضاهای مختلف رفتارهای متفاوتی دارند انسان‌ها در این فضا، عجله‌ای ندارند، بلکه بیشتر به پرس‌و‌پرسی زنی مشغول می‌شوند.		
--	--	--

منبع: نگارندگان

نظریه پردازان با رویکرد تعاملات اجتماعی فضاهای عمومی شهر

پاول زوکر

تمرکز اصلی در مطالعات پاول زوکر پیرامون فضاهای شهری میدان است، از نظر او میدان همچون توقفگاهی روانی در منظر شهری و محلی است که تعاملات اجتماعی افراد را در خود جای می‌دهد. در عین حال زوکر طراحی فضاهای شهری را تنها محدود به ابعاد شکلی و زیبایی بصری ندانسته و بر جنبه‌های اجتماعی و فعالیت‌های جاری در فضا به شدت تأکید می‌نماید. همچنین زوکر معتقد بود که فضا به کمک تجربه حرکت انسان درون آن، ادراک می‌شود (کاشانی جو، ۱۳۸۹: ۹۹).

جین جیکوبز^۱

جین جیکوبز روزنامه‌نگار و صاحب‌نظر برجسته مسائل شهری در کتاب مرگ و حیات شهرهای بزرگ آمریکایی^۲ بر نقش فضاهای عمومی شهری در ایجاد تعاملات اجتماعی تأکید می‌نماید. به باور او آنچه از یک شهر بیشتر به ذهن می‌ماند فضاهای عمومی شهر به‌ویژه خیابان‌ها و پیاده‌روهای آن می‌باشند. از دید جیکوبز خیابان‌ها و پیاده‌روهای آن، مهم‌ترین مکان‌های همگانی یک شهر هستند؛ اگر خیابان‌ها جذاب باشند، به تمام شهر نیز حس جذابیت را خواهند دمید (جیکوبز، ۱۳۸۸: ۲۱۵). او یکی از ویژگی‌های فضاهای عمومی شهرهای بزرگ را این می‌داند که پر از غریبه‌هاست، نه تنها

---

۱. Jane Jacobs

۲. The Death and Life of Great American Cities

بیگانه‌هایی از محله‌های دیگر، بلکه همسایه‌هایی که حتی همدیگر را نمی‌شناسند (پاکزاد، ۱۳۸۹: ۱۳۱).

ویلیام وایت

دیگر نظریه‌پرداز برجسته‌ای که البته بدون این که معمار یا شهرساز باشد در حوزه مسائل اجتماعی و رفتارشناسی در فضاهای شهری تأثیرگذار بوده، ویلیام وایت می‌باشد. در نظر او رفتار مردم در فضاهای شهری به صورتی عجیب غیرقابل پیش‌بینی است و آنچه بیش از هر عامل دیگری مردم را به خود جذب می‌نمایند حضور افراد در فضاهای عمومی است.

یان گل^۱

یان گل، معمار و شهرساز دانمارکی است که محور اصلی پژوهش‌های خود را بر روی تعامل مسائل جامعه‌شناسی و روانشناسی با فضاهای همگانی شهری متمرکز نموده و از دهه ۱۹۷۰ در طول در حدود سه دهه بیش از چندین کتاب در این ارتباط تألیف نموده است. به باور او شهروندمداری یک شهر را می‌توان با توجه به انبوه مردمی که در فضاهای عمومی آن گرد می‌آیند و وقت خودشان را در آنجا می‌گذرانند، شناسایی کرد (گل و بیگت، ۱۳۹۴: ۳). گرچه گل مخالف جداسازی کامل آمدوشد سواره و پیاده است اما شهر با آمدوشد آرام را همچون شهر زنده و شهروندمداری معرفی می‌کند که در آن، شمار افراد بیشتری از فضاهای عمومی استفاده می‌کنند و بودن در فضا، زمان بیشتری را به خود اختصاص می‌دهد (کاشانی جو، ۱۳۸۹: ۹۹).

---

۱. Jan Gehl

فضای عمومی و توسعه پایدار محلی

فضاهای عمومی شهری بخش مهمی از فضای شهر هستند که شهروندی، هویت، پویایی، شادابی و سرزندگی، اوقات فراغت، مشارکت و... را به نمایش می‌گذارند. در این فضاهاست که روابط اجتماعی و همگرایی شکل می‌گیرد. انسان به‌عنوان بهره‌بر و عامل اصلی پدیدآورنده شهر، همواره با حضور خود در این فضاها روح زندگی را به کالبد شهر می‌دمد. در حقیقت خلق فضاهای عمومی در شهرها نمایانگر توجه به ابعاد اجتماعی و فرهنگی، اقتصادی، زیست‌محیطی در برنامه‌های توسعه شهری است که به مفهوم برخورداری از شهری باکیفیت محیطی بالا و در شأن مردم است.

فضای عمومی، فضای اجتماعی مهمی تلقی می‌شود و نظر به ضرورت تجمع دائمی شهروندان، اندیشیده شکل می‌گیرد و نظم هندسی می‌یابد و به فضای وسیع (میدان) یا به اماکن مهم گردآمدن شهروندان ختم می‌شود (پیران، ۱۳۷۶: ۲۷). با توجه به نقش فضاهای عمومی در توسعه پایدار محلی، برای رسیدن به این هدف مؤلفه‌های متعددی تعریف شده، نهایتاً نگارندگان سعی کردند تا مؤلفه‌هایی که بیشترین توافق روی آنها صورت گرفته و قابلیت پیاده شدن در محله برای رسیدن به توسعه پایدار را دارند؛ به‌عنوان مؤلفه‌های اصلی در نظر بگیرند. این مؤلفه‌ها از موسسه (P.P.S)^۱ که پروژه‌های فضای عمومی را در شهرهای مختلف انجام می‌دهند اقتباس شده است. پنج مؤلفه اصلی برای سنجش فضای عمومی که منجر به توسعه پایدار محلی می‌شوند با توجه به هدف

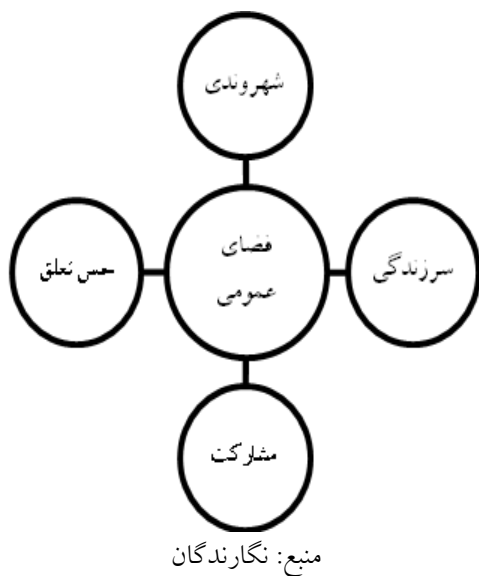

۱- Project Public Space موسسه‌ای غیرانتفاعی در نیویورک که در سال ۱۹۷۵ توسط فرد کنت به‌منظور ایجاد، حفظ برنامه‌ریزی و طراحی فضاهای عمومی در شهر به‌منظور گسترش کار معمار مشهور ویلیام وایت نویسنده کتاب زندگی اجتماعی در فضاهای شهری کوچک تأسیس شد. (www.wikipedia.org) این موسسه تاکنون بیشتر از ۳۰۰۰ پروژه در بیش از ۴۵ کشور و ۵۰ ایالت آمریکا را انجام داده است و مرکز برتر برای بهترین شیوه، اطلاعات و منابع در خصوص ساخت مکان‌هایی مردمی می‌باشد. بیش از ۹۰۰ نفر در سراسر جهان از اعضای شورای رهبری در ساخت مکان‌های مردمی این موسسه هستند (www.pps.org).

تبیین فضای عمومی در توسعه پایدار محلی ... ۹۵

پژوهش در شکل شمار (۱) مشاهده می‌شوند. در ادامه نقش هر یک از مؤلفه‌ها و تأثیر فضای عمومی در توسعه پایدار محلی توضیح داده خواهد شد.

شکل ۱- مؤلفه‌های فضای عمومی با اقتباس از موسسه (P.P.S)

شهری‌روندی و فضای عمومی

تحقیقات نشان می‌دهد که رفتارهای شهری‌روندی^۱ با فضاهای شهری قابل‌کنترل است. فضای عمومی با انعطاف‌پذیری خود برای گروه‌های سنی، جنسی و اجتماعی مختلف، موارد متنوعی را ایجاد می‌کند که افراد گروه مرتبط با خود را به راحتی پیدا نموده و به آن جمع، احساس تعلق نمایند (نصرآبادی و همکاران، ۱۳۹۰:۱۰۶).

۱- اپل بام رفتار شهری‌روندی را مجموعه‌ای از رفتارهای داوطلبانه و اختیاری می‌داند که بخشی از وظایف رسمی فرد نیستند، اما با این وجود توسط فرد انجام و باعث بهبود مؤثر وظایف و نقش‌های افراد می‌شود.

سرزندگی و فضای عمومی

طراحان در شرایط رقابت جهانی فضاها جهت کسب سهم بیشتر از سرمایه‌ها، استعدادها، خلاقیت‌ها و توجه جامعه بین‌المللی، سرزندگی را به‌عنوان ابزار مؤثری جهت ارتقاء توان رقابتی فضاها تلقی می‌نمایند. فضاهای عمومی با میزان جذابیت خود و اثرگذاری بر ذهن انسان می‌توانند شادابی و سرزندگی در شهرها و محلات آن را تأمین کنند (Paumier, ۲۰۰۷: ۷۳).

لنارد^۱ فضایی عمومی را سرزنده تعریف می‌کند که دارای ویژگی‌های زیر باشد:

- (۱) عرصه عمومی فعالیت‌ها، جشن‌ها و فستیوال‌های بسیاری را به وجود آورد.
- (۲) همه شهروندان به هم اعتماد دارند و برای یکدیگر ارزش قائل هستند. (۳) باعث گفتگو میان شهروندان می‌شود (۴) دارای چندین عملکرد اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و... باشد همانند آگورا در یونان باستان (۵) ملاحظات زیبا شناسانه دارد (خستو و سعیدی رضوانی، ۱۳۸۹: ۷۲).

مشارکت و فضای عمومی

از دیگر مؤلفه‌های فضای عمومی مشارکت است، فضاهای عمومی در شهر زمینه مشارکت مردم را فراهم آورده و آن‌ها را باهم مرتبط می‌سازند. بنابراین شرط اساسی برای این که یک فضای عمومی، فضای شهری تلقی شود این است که در آن تعامل و تقابل اجتماعی و مشارکت صورت گیرد، روی همین اصل هیبرت تنها راه‌حل ممکن برای ایجاد ارتباطات عمومی را، نه روزنامه‌ها و وسایل ارتباط جمعی بلکه در حوزه فعالیت فضاهای همگانی می‌داند (Gehl and Svarre, ۲۰۱۳: ۷۴).

---

۱. Lenard

حس تعلق، هویت و فضای عمومی

فضاهای عمومی شهر در شکل‌گیری حس تعلق و هویت بخشی به شهرها نقش و جایگاه ویژه‌ای دارند. شهر از درون این فضاها تجلی می‌یابد و رؤیت می‌شود و این فضاها هستند که عملاً چهره ظاهری شهر را به نمایش می‌گذارند و در گام نخستین، اصلی‌ترین عناصر سازنده و شکل‌دهنده هویت شهر در این مکان‌ها به چشم می‌خورد. فضای شهری، فضای خالی میان ساختمان‌ها نیست، بلکه مفهومی است که محیط فیزیکی، افراد، رویدادها و همچنین روابط میان آن‌ها را در بر می‌گیرد (Agnew, ۲۰۱۱: ۱۵). احساس تعلق و هویت به مکان در فضاهای شهری همواره مهم‌ترین عامل برای دوام و پایداری آن، چه به لحاظ کالبدی و فعالیتی و چه از نظر معنایی و هویتی بوده است. (Bagwell and Evans, ۲۰۱۲: ۵۵).

توسعه پایدار محلی

اندیشه توسعه پایدار بدین ترتیب شکل گرفت که رشد اقتصادی و توسعه اجتماعی در راستای کاهش سرمایه‌های زیست‌محیطی و نیازهای توسعه نباشند. بعدها مشخص شد پایداری فقط در ارتباط با زیست‌بوم انسانی تعریف نمی‌شود و برای دستیابی به توسعه پایدار لازم است مباحث اقتصادی، اجتماعی، سیاسی و زیست‌محیطی به‌طور هم‌زمان مورد توجه قرار گیرند (حاجی پور، ۱۳۸۵: ۳۹). در این راستا برای دستیابی به توسعه شهری پایدار، محلات به‌عنوان بنیادی‌ترین عناصر شهری نقشی اساسی دارند؛ چنانچه موسسه جوامع محلی پایدار معتقد است ریشه بسیاری از مسائل محیطی جهان، در مسائل محلی است (Roseland, ۱۹۹۷). "صرافی" نیز معتقد است محلات شهری هم شهروند را تعریف می‌کنند و هم به‌وسیله شهروند تعریف می‌شوند و در اداره آن‌ها شهروند و ابتکارات وی نقش اساس دارد (۱۳۷۹).

از نظر "صرافی" فرآیند توسعه‌ای که در یک محله به بار نشیند، توسعه محله‌ای محسوب می‌شود، چنین توسعه‌ای تفاوت‌های آشکار با روال کنونی توسعه ملی دارد. توسعه اجتماع محلی / محله‌ای عبارت است از: پاسخگویی به نیازهای روزمره ساکنان یک محله شهر با حداکثر اتکاء به منابع، توان، ارزش‌ها و مشارکت درونی آن‌ها (۱۳۷۹). در این راستا توسعه محله‌ای بر پایه توسعه اجتماعات محله‌ای است که توان حل مشکلات را با اتکا به هم‌افزایی مجموعه سرمایه‌های طبیعی، کالبدی، انسانی و اجتماعی به دست می‌آورد. یعنی توسعه محله‌ای بر پایه توسعه اجتماعات محلی به بار می‌نشیند و پایداری شهر را شالوده‌ریزی می‌کند.

اصول و معیارها در پایداری محلی

در قالب نظریه‌ها و تجربیات موجود در مقیاس جهانی، اصول و معیارهای بسیاری را می‌توان برای توسعه پایدار در مقیاس شهر و محله مطرح و مورد تجزیه و تحلیل قرار داد. از جمله این اصول و معیارها می‌توان به پویایی و سازگاری، تنوع، دسترسی‌ها و ظرفیت قابل تحمل محیط اشاره کرد (عزیزی، ۱۳۸۵: ۳۸).

پویایی و سازگاری

همراه با زندگی انسان‌ها و زنده بودن طبیعت، محله‌های شهری نیز باحالت ارگانیک و پویا سیر تاریخی خود را سپری می‌کنند. محله‌ها مکان تلاقی تعاملات و عوامل اجتماعی، اقتصادی، کالبدی و زیست‌محیطی هستند. تغییر در الگوی فعالیت‌ها، توزیع فضاهای باز، سبز و شبکه معابر و الگوی مالکیت از مواردی هستند که تداوم را می‌توان در آن‌ها دید. "بارتون" معتقد است همان‌گونه که تغییرات یاد شده گاه می‌توانند به‌عنوان یک تهدید باشند، تکامل محله نیز در قالب آن‌ها ادامه دارد (Barton, et al, ۲۰۰۳: ۱۹۱).

تنوع

می‌توان تنوع را در قالب اصول و معیارهای کارایی، سرزندگی و پایداری محله‌ها در نظر گرفت. به اعتقاد ویلر با رعایت این اصل، شرایط کالبدی محله به گونه‌ای خواهد بود که نیازهای متنوع را پاسخگو باشد (Wheeler, ۲۰۰۴: ۱۹۹).

دسترسی

حرکت در محله می‌تواند در قالب اهداف متنوع خود ابعاد مختلفی را در برگیرد. عمده‌ترین تفاوت حرکت و دسترسی در مقیاس محله در مقایسه با واحدهای بزرگ‌تر از آن (نظیر شهر، منطقه و کشور) ارتباط محسوس و مستقیم آن با زندگی و خانوارها است. دسترسی در محله تنها برای رفت‌وآمد نیست، بلکه می‌توان از آن فضایی با عملکردهای متنوع را نیز انتظار داشت. دسترسی‌ها می‌توانند فضایی برای لذت بردن از فرایند حرکت باشند (عزیزی، ۱۳۸۵: ۳۹).

ظرفیت قابل تحمل محله

به گونه‌ای که در جهت بهبود کیفیت زندگی مردم باشد، به عنوان یک اصل در برنامه‌ریزی محلی می‌تواند راهنمای تصمیم‌گیری در راستای توسعه پایدار باشد. بارتون ظرفیت قابل تحمل محله را در قالب ارزیابی مواردی چون توان محله در ارائه خدمات، ویژگی مخاطبین و میزان پاسخگویی و کفایت خدمات می‌داند (Barton. Et al, ۲۰۰۳: ۲۰۷).

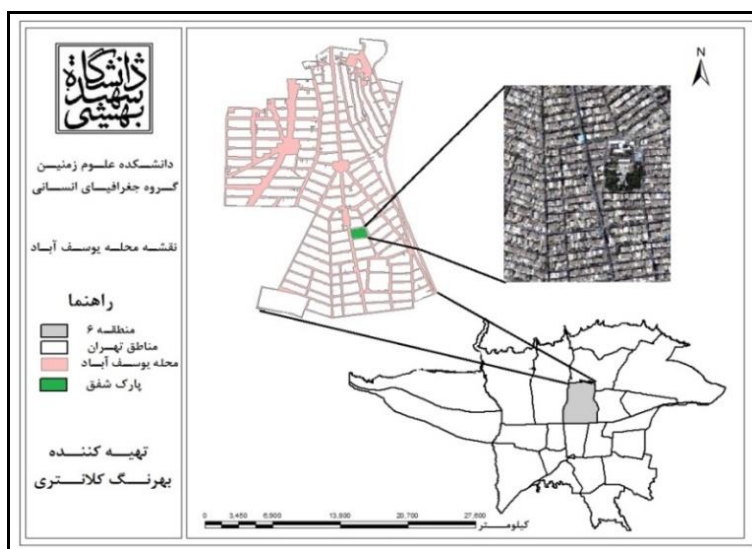
محدوده مورد مطالعه

پارک شفق به عنوان یکی از پارک‌های محله‌ای تهران عمل می‌نماید. این پارک در محله ۴ (یوسف‌آباد) منطقه ۶ شهرداری تهران واقع شده است. پارک شفق مساحتی در حدود ۱/۸ هکتار را در برمی‌گیرد که در بافت مسکونی شهر، واقع شده و دسترسی به آن از

خیابان اصلی سید جمال‌الدین (یوسف‌آباد) امکان‌پذیر می‌شود. در مجموع فاصله مناسب پارک از خیابان اصلی و فرعی و سهولت دسترسی به آن عامل عمده‌ای در جذب مراجعین به این پارک محسوب می‌شود به نحوی که توزیع زمان‌های استفاده مراجعین در دفعات روز، هفته و... در پارک شفق از تداوم و همگونی بیشتری نسبت به پارک‌های بزرگ‌تر برخوردار است. شعاع نفوذ پارک عامل دیگری در طراحی پارک محله‌ای محسوب می‌شود و پارک شفق نیز چون در محله واقع شده است، به خاطر موقعیت خود پیمودن فاصله کمتری را برای استفاده‌کنندگان محلی و محله‌های اطراف الزامی می‌سازد. این امر از قابل‌دسترس بودن و انگیزه استفاده از آن ناشی می‌شود. حریم پارک نسبت به محیط اطراف (خیابان) و امنیت و پاکیزگی پارک آرامش و صفای آن تأثیر مطلوبی در نحوه استفاده از پارک ایجاد می‌کند. انتخاب محل مناسب برای پارک بسیار مهم است؛ بدین معنی که با ایجاد فضای سبز و انتخاب درست زمین باید نظم و تعادل در مساحت مورفولوژی (کالبدی) شهر به وجود آید تا این انتخاب بتواند حتی در نقاطی که بافت انسجام خود را از دست داده به‌عنوان اتصال‌دهنده بافت‌های مختلف در کنار هم عمل نماید. پارک شفق دارای این خصیصه مهم می‌باشد. از دیگر ویژگی‌های مهم این پارک قرار داشتن سرای محله، شورایاری محله، سالن آمفی‌تئاتر و تماشاخانه محله در این پارک است که سبب جذب ساکنان محله به این پارک شده است.

شکل ۲- موقعیت جغرافیایی پارک شفق در محله یوسف آباد

منبع: نگارندگان

یافته‌های پژوهش

در هر تحقیق علمی، محقق ناگزیر است برای پاسخ به سؤال تحقیق، پاسخی فرضی تهیه کند و تصویری از چگونگی مسئله در ذهن خود بسازد. البته او بر مبنای مطالعات اولیه، بررسی‌ها، مشاهدات و تفکر و... این کار را انجام می‌دهد. هدف محقق نیز گردآوری اطلاعات به روش صحیح و علمی و همچنین تجزیه و تحلیل آنهاست تا از این طریق بتواند پاسخ مسئله تحقیق را بیابد و فرضیه یا فرضیه‌ها را مورد ارزیابی قرار دهد.

شاخص پژوهش

شاخص‌ها می‌توانند منجر به تصمیم‌های بهتر و کارکردهای مؤثرتری با ساده کردن، واضح کردن و در برداشتن مجموعه‌ای از اطلاعات موجود برای سیاست‌گذاران شوند. بنابراین با توجه به موارد یاد شده، شاخص‌های زیر در قالب جدول (۲) و (۳) برای انجام این پژوهش انتخاب شدند.

جدول ۲- شاخص‌های مورد استفاده در پژوهش

مفهوم	مؤلفه	شاخص
فضای عمومی	سرزندگی	دسترسی ۲۴ ساعته
		وجود فعالیت‌های شاد و زندگی‌بخش
		طراحی کالبدی
		تنوع فعالیت‌ها
		دعوت‌کنندگی
	حس تعلق و هویت	میزان علاقه‌مندی
		مدت زمان سکونت
		محل تولد ساکنان
		شناخت مرزهای پارک و محله از محلات هم‌جوار
		تمایز پارک شفق با سایر پارک‌های محلات
		عامل هویت‌بخش
		خاطره‌انگیز بودن
	شهروندی	برخورداری از حقوق شهروندی
		متعلق بودن فضای عمومی به شهروندان
		مدیریت فضای عمومی
		مسئولیت‌پذیری شهروندان
		جامعیت فضای عمومی
	مشارکت	گروه‌های سنی استفاده‌کننده از فضای عمومی
		ارتباط با همسایگان
		تعامل و گفت‌وگو در فضای عمومی
		آشنایی و شناخت همسایگان با یکدیگر
		نظرخواهی در مورد بهبود فضای عمومی
		تصمیمات و اقدامات در ارتباط با حل مسائل و مشکلات
		مشارکت در نگهداری فضای عمومی
مشارکت در نظافت و بهداشت فضای عمومی		
انجام فعالیت‌های داوطلبانه در فضای عمومی		
تمایل به مشارکت در فضای عمومی		

منبع: نگارندگان

جدول ۳- شاخص‌های مورد استفاده در پژوهش

پویایی مکان محله نسبت به کل مرکز شهر	پویایی و سازگاری	توسعه پایدار محلی
نمای ساختمان‌ها		
فضاهای بلااستفاده		
احساس امنیت		
تغییر در شرایط اقتصادی خانوارها	تنوع	
تنوع در انتخاب مسکن بر اساس ساختار جمعیتی		
تنوع در سیستم‌های مختلف حمل و نقل		
تغییر در سرانه مالکیت خودرو		
امکان دسترسی به وسایل حمل و نقل عمومی	دسترسی‌ها	
فضای پارکینگ کافی		
وجود نظارت از ساختمان‌ها و بدون گوشه‌های خلوت		
مصونیت از رفت و آمد خودروها		
کانال‌های دفع آب‌های ناشی از بارندگی	ظرفیت قابل تحمل محله	
نظافت و پاکیزگی محله		
توسعه زیرساخت‌ها و تجهیزات موجود در محله		
وجود سروصدا در محله		

منبع: نگارندگان

آمار توصیفی

۵۸ درصد پاسخ‌دهندگان زنان و باقی را مردان تشکیل می‌دهند. نتایج پرسشنامه‌ها نشان می‌دهد که ۶۲ درصد از ساکنان محله یوسف‌آباد متولد تهران و ۳۸ درصد متولد سایر شهرستان‌ها بوده‌اند. از این آمار می‌توان چنین استنباط کرد که بخش عمده‌ای از ساکنان یوسف‌آباد با شناخت نسبتاً کافی از مناطق تهران و با داشتن گزینه انتخاب در مناطق مختلف شهر، محله یوسف‌آباد را آگاهانه برای سکونت خود انتخاب کرده‌اند. همچنین در خصوص مدت اقامت ساکنان، نتایج پرسشنامه بدین صورت است که؛ ۸۸ درصد از ساکنان دارای سابقه سکونت بیش از ده سال در محله یوسف‌آباد بوده‌اند (۱۲ درصد کمتر از ده سال، ۲۰ درصد بین ۱۰ تا ۲۰ سال، ۳۷ درصد بین ۲۰ تا ۳۰ سال و ۳۱ درصد بیش از ۳۰ سال). حدود ۳ درصد پاسخ‌دهندگان تحصیلات زیر دیپلم، ۵۴ درصد تحصیلات دیپلم، ۳۰ درصد کارشناسی، ۱۱ درصد کارشناسی ارشد و ۲ درصد دارای تحصیلات دکترا بودند. بنابراین سطح تحصیلات در محله در سطح نسبتاً بالایی ارزیابی می‌شود. نتایج پرسشنامه در مورد هرکدام از مؤلفه‌های پژوهش در جداول زیر نشان داده شده است.

جدول ۴- توزیع فراوانی پاسخگویان بر اساس شاخص تعامل و مشارکت

میزان تعامل و مشارکت	فراوانی	فراوانی نسبی	فراوانی نسبی مقادیر معلوم	درصد تجمعی
خیلی کم	۸	۶/۷	۶/۷	۶/۷
کم	۵	۴/۲	۴/۲	۳۶/۷
متوسط	۴۷	۳۹/۲	۳۹/۲	۷۵/۸
زیاد	۲۴	۲۰/۰	۲۰/۰	۹۵/۸
خیلی زیاد	۳۶	۳۰/۰	۳۰/۰	۱۰۰/۰
جمع	۱۲۰	۱۰۰/۰	۱۰۰/۰	

منبع: نگارندگان

تبیین فضای عمومی در توسعه پایدار محلی ... ۱۰۵

جدول ۵- توزیع فراوانی پاسخگویان بر اساس شاخص سرزندگی

میزان سرزندگی	فراوانی	فراوانی نسبی	فراوانی نسبی مقادیر معلوم	درصد تجمعی
خیلی کم	۳	۲/۵	۲/۵	۲/۵
کم	۷	۵/۸	۵/۸	۱۸/۳
متوسط	۲۸	۲۳/۳	۲۳/۳	۷۰/۸
زیاد	۶۳	۵۲/۵	۵۲/۵	۹۴/۲
خیلی زیاد	۱۹	۱۵/۸	۱۵/۸	۱۰۰/۰
جمع	۱۲۰	۱۰۰/۰	۱۰۰/۰	

منبع: نگارندگان

جدول ۶- توزیع فراوانی پاسخگویان بر اساس شاخص حس تعلق و هویت

حس تعلق و هویت	فراوانی	فراوانی نسبی	فراوانی نسبی مقادیر معلوم	درصد تجمعی
خیلی کم	۱۱	۷/۵	۷/۵	۱۷/۵
کم	۱۲	۸/۰	۸/۰	۳۸/۳
متوسط	۲۵	۲۰/۸	۲۰/۸	۶۱/۷
زیاد	۲۸	۲۳/۳	۲۳/۳	۸۵/۰
خیلی زیاد	۴۴	۴۰/۴	۴۰/۴	۱۰۰/۰
جمع	۱۲۰	۱۰۰/۰	۱۰۰/۰	

منبع: نگارندگان

جدول ۷- توزیع فراوانی پاسخگویان بر اساس شاخص شهروندی

میزان شهروندی	فراوانی	فراوانی نسبی	فراوانی نسبی مقادیر معلوم	درصد تجمعی
خیلی کم	۱۰	۸/۳	۸/۳	۸/۳
کم	۱۴	۱۱/۷	۲۰/۰	۲۸/۳
متوسط	۴۸	۴۰/۰	۴۰/۰	۶۸/۳
زیاد	۲۴	۲۰/۰	۲۰/۰	۸۸/۳
خیلی زیاد	۲۴	۲۰/۰	۱۱/۷	۱۰۰/۰
جمع	۱۲۰	۱۰۰/۰	۱۰۰/۰	

منبع: نگارندگان

بر اساس نتایج پرسشنامه در هر یک از مؤلفه‌ها با توجه به جداول بالا، شرایط مطلوبی را محله یوسف‌آباد دارا می‌باشد. مؤلفه مشارکت با توجه به این که ۵۰ درصد گزینه‌های بسیار زیاد و زیاد محله را به خود اختصاص داده است، مطلوب ارزیابی می‌شود. شاخص‌های مؤلفه سرزندگی در محله یوسف‌آباد با مجموع ۶۷ درصد گزینه‌های زیاد و بسیار زیاد در وضعیت بالاتر از میانگین قرار دارند و پارک شفق دارای سرزندگی بسیار خوبی است. در مؤلفه حس تعلق و هویت ۶۳ درصد پاسخگویان به گزینه‌های زیاد و بسیار زیاد پاسخ داده‌اند. در مؤلفه شهروندی نیز وضعیت مطلوبی مشاهده می‌شود.

توسعه پایدار محلی

نتایج پرسشنامه در مورد هرکدام از شاخص‌های توسعه پایدار محلی بیانگر بالا بودن نسبی میزان شاخص‌ها در محله یوسف‌آباد است.

جدول ۸- توزیع درصدی پاسخگویان بر اساس شاخص‌های توسعه پایدار محلی

بسیار خوب	بسیار خوب	خوب	متوسط	نامناسب	بسیار نامناسب	گویه
۰/۲۴	۰/۳۰	۰/۳۱	۰/۱۵	۰	فضای سبز موجود در محله	
۰/۲۵	۰/۳۱	۰/۳۰	۰/۱۰	۰/۰۴	امکان خرید آسان نیازهای روزانه	
۰/۲۲	۰/۳۰	۰/۲۳	۰/۱۷	۰/۱۵	وجود فضای مناسب جهت پیاده‌روی	
۰/۱۸	۰/۲۶	۰/۳۵	۰/۱۱	۰/۰۸	امکانات تفریحی جهت گذراندن اوقات فراغت	
۰/۲۱	۰/۲۶	۰/۳۲	۰/۱۴	۰/۱۱	پویایی مکان محله نسبت به کل مرکز شهر	
۰/۲۶	۰/۳۰	۰/۳۳	۰/۰۷	۰/۱۱	نمای ساختمان‌ها	
۰/۱۸	۰/۲۱	۰/۳۱	۰/۲۲	۰/۰۸	فضاهای بلااستفاده	
۰/۲۷	۰/۳۰	۰/۳۲	۰/۰۵	۰/۰۶	احساس امنیت	

تبیین فضای عمومی در توسعه پایدار محلی ... ۱۰۷

۰/۱۴	۰/۱۴	۰/۳۱	۰/۲۷	۰/۱۸	تغییر در شرایط اقتصادی خانوارها
۰/۲۰	۰/۲۳	۰/۲۵	۰/۲۰	۰/۱۷	تنوع درانتخاب مسکن براساس ساختارجمعیتی
۰/۱۵	۰/۱۳	۰/۳۴	۰/۲۵	۰/۲۵	تنوع در سیستم‌های مختلف حمل‌ونقل
۰/۲۲	۰/۲۳	۰/۲۴	۰/۱۸	۰/۱۷	تغییر در سرانه مالکیت خودرو
۰/۰۲	۰/۱۴	۰/۲۶	۰/۳۲	۰/۳۳	امکان دسترسی به وسایل حمل‌ونقل عمومی
۰/۲۷	۰/۲۱	۰/۲۳	۰/۱۹	۰/۱۱	فضای پارکینگ کافی
۰/۰۸	۰/۰۹	۰/۳۴	۰/۲۶	۰/۲۳	وجود نظارت از ساختمان‌ها و بدون گوشه‌های خلوت
۰/۱۲	۰/۱۵	۰/۳۳	۰/۲۴	۰/۱۹	مصونیت از رفت‌وآمد خودروها
۰/۱۲	۰/۱۴	۰/۳۶	۰/۳۲	۰/۲۵	کانال‌های دفع آب‌های ناشی از بارندگی
۰	۰/۰۴	۰/۳۴	۰/۳۰	۰/۳۴	نظافت و پاکیزگی محله
۰/۰۵	۰/۱۴	۰/۲۸	۰/۳۳	۰/۲۲	توسعه زیرساخت‌ها و تجهیزات موجود در محله
۰/۱۱	۰/۲۳	۰/۲۵	۰/۲۶	۰/۱۷	وجود سروصدا در محله

منبع: نگارندگان

بر اساس جدول ۸، شاخص‌های نظافت و پاکیزگی محله، احساس امنیت، فضای سبز محله و امکان دسترسی به وسایل حمل‌ونقل عمومی از بالاترین میزان برخوردار است و شاخص‌های فضای مناسب جهت پیاده‌روی، فضای پارکینگ کافی، تغییر در سرانه مالکیت خودرو از پایین‌ترین میزان برخوردار هستند. در مجموع وضعیت شاخص‌های پایداری محله یوسف‌آباد از دید ساکنان مطلوب ارزیابی گردیده است.

آزمون فرضیه

همبستگی مؤلفه‌های پژوهش و فضای عمومی

برای تأیید یا رد فرضیه اول، ما بین هر یک از متغیرهای مستقل بالا (تعامل و مشارکت، سرزندگی، حس تعلق و هویت و شهروندی) با متغیر وابسته (توسعه پایدار محلی) همبستگی گرفتیم. برای رد یا تأیید این فرضیه چون گویه‌های مربوط به هر دو متغیر، Compute شده بود پس هرکدام از دو متغیر باید فاصله‌ای تلقی شوند و بنابراین باید از آزمون پیرسون استفاده کرد.

رابطه بین سرزندگی و توسعه پایدار محلی

جدول ۹- همبستگی پیرسون سرزندگی و توسعه پایدار محلی

توسعه پایدار محلی	سرزندگی	
	Pearson Correlation	.۹۱۲ (**)
	Sig. (۲-tailed)	.۰۰۰
	N	۱۲۰

Correlation is significant at the ۰.۰۱ level (۲-tailed) منبع: نگارندگان

نتایج آزمون پیرسون نشان می‌دهد که رابطه بین فضاهای عمومی محدوده مورد مطالعه و میزان سرزندگی ساکنان آن، با توجه به این که سطح معناداری آن از ۰/۰۱ کمتر است، از نظر آماری معنی‌دار است. پس این فرضیه تأیید و فرضیه صفر رد می‌شود. بنابراین نتیجه می‌گیریم که رابطه معناداری بین دو متغیر وجود دارد.

رابطه بین حس تعلق و توسعه پایدار محلی

جدول ۱۰- همبستگی پیرسون حس تعلق و توسعه پایدار محلی

توسعه پایدار محلی	حس تعلق و هویت	
	Pearson Correlation	.۹۲۹ (**)
	Sig. (۲-tailed)	.۰۰۰

تبیین فضای عمومی در توسعه پایدار محلی ... ۱۰۹

	N	۱۲۰
--	---	-----

Correlation is significant at the ۰.۰۱ level (۲-tailed) ** منبع: نگارندگان

نتایج آزمون پیرسون نشان می‌دهد که رابطه این دو متغیر از نظر آماری معنی‌دار است. بنابراین فرض وجود رابطه بین این متغیرها تأیید و فرض عدم وجود رابطه رد می‌شود. پس نتیجه می‌گیریم که رابطه معنی‌داری بین فضاهای عمومی محدوده مورد مطالعه و میزان حس تعلق و هویت ساکنان آن وجود دارد.

رابطه بین شهروندی و توسعه پایدار محلی

جدول ۱۱- همبستگی پیرسون شهروندی و توسعه پایدار محلی

توسعه پایدار محلی		شهروندی
	Pearson Correlation	.۸۳۲ (*)
	Sig. (۲-tailed)	.۰۰۰
	N	۱۲۰

Correlation is significant at the ۰.۰۰۵ level (۲-tailed) منبع: نگارندگان

همان‌گونه که در جدول (۱۱) مشاهده می‌شود نتیجه آزمون پیرسون نشان می‌دهد که مقدار پیرسون در این رابطه $۰/۸۳۲$ و جهت رابطه نیز مثبت است همچنین میزان $۰/۰۱$ sig است که کوچک‌تر از $۰/۰۵$ است بنابراین رابطه این دو متغیر از نظر آماری با سطح اطمینان ۹۹٪ معنی‌دار است. پس این فرضیه تحقیق تأیید و فرضیه صفر آن مبنی بر عدم وجود رابطه رد می‌شود. نتیجه می‌گیریم که رابطه معناداری بین فضاهای عمومی محدوده مورد مطالعه و میزان شهروندمداری ساکنان آن رابطه وجود دارد.

رابطه بین مشارکت و توسعه پایدار محلی

جدول ۱۲- همبستگی پیرسون تعامل، مشارکت و توسعه پایدار محلی

توسعه پایدار محلی	تعامل و مشارکت	
	Pearson Correlation	.۹۵۹ (*)
	Sig. (۲-tailed)	.۰۰۰
	N	۱۲۰

Correlation is significant at the .۰۰۵ level (۲-tailed) *منبع: نگارندگان

برای بررسی رابطه بین دو متغیر، با توجه به مقیاس متغیرها از آزمون پیرسون استفاده کردیم. نتایج آزمون پیرسون نشان می‌دهد که رابطه این دو متغیر از نظر آماری با سطح اطمینان بالای ۹۹ درصد معنی‌دار است و فرضیه صفر آن مبنی بر عدم وجود رابطه رد می‌شود. پس این فرضیه تأیید و فرضیه صفر آن مبنی بر عدم وجود رابطه رد می‌شود. بنابراین نتیجه می‌گیریم که رابطه معناداری بین دو متغیر وجود دارد.

آزمون رگرسیون

برای پی بردن به قدرت پیش‌بینی متغیرهای مستقل بر متغیر وابسته از رگرسیون چند متغیره Stepwise استفاده کردیم که خروجی‌های آن در جدول ۱۳ به همراه تفسیر آورده شده است.

جدول ۱۳- Variables Entered/Removed (a)

Method	Variables Entered	Model
Stepwise (Criteria: Probability-of-F-to-enter $\leq$.۰۵۰, Probability-of-F-to-remove $\geq$.۱۰۰).	حس تعلق و هویت	۱
Stepwise (Criteria: Probability-of-F-to-enter $\leq$.۰۵۰, Probability-of-F-to-remove $\geq$.۱۰۰).	سرزندگی	۲

Stepwise (Criteria: Probability-of-F-to-enter $\leq .050$, Probability-of-F-to-remove $\geq .100$).	مشارکت	۳
Stepwise (Criteria: Probability-of-F-to-enter $\leq .050$, Probability-of-F-to-remove $\geq .100$).	شهروندی	۴

a Dependent Variable: فضای عمومی

منبع: نگارندگان

خروجی جدول ۱۳ متغیرهای وارد شده و خارج شده را به همراه متغیر وابسته (فضای عمومی) لیست کرده است. مشاهده می‌شود که متغیرهای شهروندی، سرزندگی، مشارکت و حس تعلق وارد معادله رگرسیون شده‌اند و از روش گام‌به‌گام استفاده شده است.

جدول ۱۴ - Model Summary

مدل	R	R مجذور	R ضریب تعدیل شده	برآورد انحراف استاندارد
۱	.۶۵۴ (a)	.۲۲۵	.۱۱۸	۱.۹۳۶۷۴
۲	.۷۵۹ (b)	.۳۱۱	.۱۹۷	۱.۸۴۷۰۹
۳	.۸۲۹ (d)	.۴۸۰	.۲۵۴	۱.۷۸۰۲۵
۴	.۹۷۹ (f)	.۵۴۰	.۲۹۰	۱.۶۸۰۲

a Predictors: (Constant), حس تعلق

b Predictors: (Constant), حس تعلق, سرزندگی

d Predictors: (Constant), حس تعلق, سرزندگی, مشارکت

f Predictors: (Constant), حس تعلق, سرزندگی, مشارکت, شهروندی

منبع: نگارندگان

خروجی جدول ۱۴ نشان می‌دهد که مقدار ضریب همبستگی (R) بین متغیرها ۰/۵۷ است. مقدار ضریب تعیین تعدیل شده ($R^2 \text{ adj}$) برابر با ۰/۵۴ می‌باشد که نشان می‌دهد ۵۴ درصد از کل تغییرات توسعه پایدار محلی، وابسته به متغیرهای شهروندی، حس تعلق و هویت جمعی و سرزندگی، و مشارکت در این معادله می‌باشد. به عبارت دیگر، مجموعه متغیرهای مستقل ۵۴ درصد از واریانس متغیر توسعه پایدار محلی را پیش‌بینی می‌کنند.

جدول ۱۵- ANOVA (e)

Model		جمع مجزورات	df	مجدور میانگین	F	Sig.
۱	Regression	۶۳.۲۵۴	۱	۶۳.۲۵۴	۱۶.۸۶۴	.۰۰۰ (a)
	Residual	۴۴۲.۶۱۲	۱۱۸	۳.۷۵۱		
	Total	۵۰۵.۸۶۷	۱۱۹			
۲	Regression	۱۲۰.۹۵۹	۳	۴۰.۳۲۰	۱۲.۱۵۱	.۰۰۰ (c)
	Residual	۳۸۴.۹۰۸	۱۱۶	۳.۳۱۸		
	Total	۵۰۵.۸۶۷	۱۱۹			
۳	Regression	۱۴۱.۳۹۹	۴	۳۵.۳۵۰	۱۱.۱۵۴	.۰۰۰ (d)
	Residual	۳۶۴.۴۶۸	۱۱۵	۳.۱۶۹		
	Total	۵۰۵.۸۶۷	۱۱۹			
۴	Regression	۱۶۹.۴۵۶	۵	۳۱.۳۱۰	۱۰.۱۵۳	.۰۰۰ (f)
	Residual	۳۵۶.۳۱۱	۱۱۴	۳.۲۱۶		
	Total	۵۰۵.۸۶۷	۱۱۹			

a Predictors: (Constant), حس تعلق

b Predictors: (Constant), سرزندگی, حس تعلق

d Predictors: (Constant), مشارکت, سرزندگی, حس تعلق

f Predictors: (Constant), شهورندمداری, مشارکت, سرزندگی, حس تعلق

e Dependent Variable: توسعه پایدار محلی

منبع: نگارندگان

جدول آنالیز واریانس داده‌ها مقبولیت مدل را از منظر آماری بررسی می‌کنند آنالیز واریانس داده‌ها نشان می‌دهد که این رگرسیون از نظر آماری معنادار است ($p < 0.01$) و تغییرات نشان داده شده به وسیله مدل اتفاقی نیست.

با توجه به معنی‌داری مقدار (۳۱.۳۱) F در سطح خطای کوچک‌تر از ۰/۰۱، می‌توان نتیجه گرفت که مدل رگرسیونی تحقیق مرکب از ۴ متغیر مستقل و یک متغیر وابسته، مدل نسبتاً خوبی است و مجموعه ۴ متغیر مستقل قادرند بخشی از تغییرات توسعه پایدار محلی را تبیین کنند.

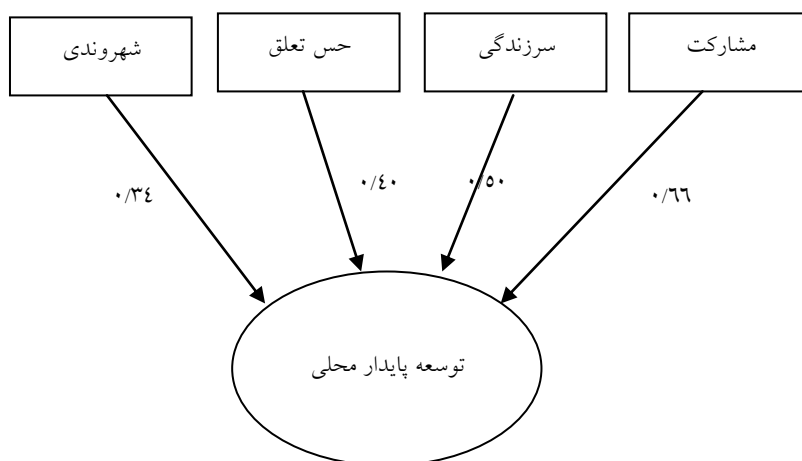
جدول ۱۶- ضرایب تأثیر رگرسیونی بتا (a) Coefficients

Model		ضرایب غیراستاندارد		ضرایب استاندارد شده	t	معناداری B
		B	انحراف استاندارد	Beta		
۱	(Constant)	۷.۰۳۶	۱.۰۹۳		۶.۴۳۵	.۰۰۰
	شهروندی	.۱۳۷	.۰۳۳	.۳۵۴	۴.۱۰۷	.۰۰۰
۲	(Constant)	۴.۰۶۳	۱.۳۱۳		۳.۰۹۶	.۰۰۲
	شهروندی	.۱۱۰	.۰۳۲	.۳۸۲	۳.۴۰۵	.۰۰۱
	حس تعلق و هویت جمعی	.۰۵۲	.۰۲۵	.۴۹۹	۲.۰۷۴	.۰۴۰
۳	(Constant)	۵.۵۷۸	۱.۴۱۵		۳.۹۴۳	.۰۰۰
	شهروندی	.۱۱۷	.۰۳۲	.۳۴۲	۳.۷۱۱	.۰۰۰
	حس تعلق و هویت جمعی	.۰۷۸	.۰۲۷	.۴۰۶	۲.۹۵۴	.۰۰۴
	سرزندگی	.۰۷۲	.۰۲۸	.۵۸۱	۲.۵۴۰	.۰۱۲
۴	(Constant)	۶.۱۲۴	۱.۱۳۲		۳.۱۶۱	.۰۰۰
	شهروندی	.۱۱۲	.۰۳۲	.۳۴۱	۳.۵۱	.۰۰۰
	حس تعلق و هویت جمعی	.۰۶۱	.۰۲۶	.۴۰۵	۲.۲۳۴	.۰۰۴
	سرزندگی	.۰۶۹	.۰۲۷	.۵۰۳	۲.۱۲۳	.۰۱۱
	مشارکت	.۰۵۱	.۰۳۲	.۶۶۵	۲.۷۸۹	.۰۱۲

a Dependent Variable: توسعه پایدار محلی

منبع: نگارندگان

ضرایب تأثیر رگرسیونی بتا (Beta) تأثیر رگرسیونی هر متغیر مستقل بر متغیر وابسته را نشان می‌دهد. بر اساس ضرایب رگرسیونی: اولاً، متغیرهای شهروندی، حس تعلق و هویت، سرزندگی و مشارکت بر متغیر توسعه پایدار معنی‌دار است. ثانیاً، مشارکت با ضریب $0/66$ ، بیشترین تأثیر رگرسیونی را بر توسعه پایدار محلی دارد. و بعد از آن دو متغیر سرزندگی و حس تعلق به ترتیب با ضریب متغیر $0/50$ و $0/40$ بیشترین تأثیر رگرسیونی را بر توسعه پایدار محلی دارند و بعد از آنها متغیر شهروندی با ضریب $0/34$ در مرتبه آخر قرار دارد. مدل تحلیل مسیر شکل (۳) میزان تأثیرات متغیرهای مستقل بر توسعه پایدار محلی را نشان می‌دهد. در نتیجه فضاهای عمومی با توجه به پتانسیلی که دارند می‌توانند بستری را برای توسعه پایدار محلی فراهم کنند.

شکل (۲) مدل تحلیل مسیر

منبع: نگارندگان

نتیجه‌گیری

فضاهای عمومی یک شهر مکان‌هایی هستند که شهروندان را به گرد هم فرامی‌خوانند و شهروندان را نسبت به شهر خود مسئول می‌سازند. افراد را از فضاهای خصوصی خود (اتومبیل، خانه، محل کار و...) بیرون می‌کشاند و باعث می‌شوند که افراد نسبت به هم و نسبت و به فضا در تعامل قرار گیرند و روح حیات را به کالبد بی‌جان شهرها تزریق کنند، تا بار دیگر شهرها در تاریخ تمدن ساز و راهگشای پیشرفت‌های جامعه بشری شوند. چراکه شهر از طریق فضاهای عمومی است که موجب زندگی جمعی بر پایه همبستگی و همیاری می‌شود. فضای عمومی مهم‌ترین بخش شهرها و محیط‌های شهری هستند که مکان تماس، تعامل و ارتباط بین انسان‌ها است. هدف اصلی پژوهش حاضر، بررسی نقش فضاهای عمومی در توسعه پاسدار محلی است. در راستای این هدف، تعاریف مفهومی و عملیاتی خاصی از فضای عمومی و هر یک از مؤلفه‌ها که برگرفته از موسسه P.P.S بود؛ مبنای تدوین پرسشنامه قرار گرفت. در راستای نقش فضاهای عمومی در توسعه پایدار محلی در این پژوهش یک سؤال در رابطه با تأثیر فضای عمومی در توسعه پایدار محلی مطرح شد. در رابطه با این سؤال از طریق مؤلفه‌های مدنظر و آزمون پیرسون و رگرسیون مشخص کردیم که چگونه بین توسعه پایدار محلی به‌عنوان متغیر وابسته و متغیرهای مستقل موردنظر (مشارکت، شهروندی، حس تعلق، سرزندگی) همبستگی مستقیم، معنادار و مثبتی وجود دارد. لازم به ذکر است که بین توسعه پایدار محلی و متغیر مشارکت با سطح معناداری ۰/۰۱ بیشترین سطح همبستگی با مقدار (R=۰/۹۵۹) و بعدازآن متغیر حس تعلق با سطح معناداری ۰/۰۱ با مقدار همبستگی (R=۰/۹۲۹) و بعدازآن متغیرهای سرزندگی با همبستگی ۰/۹۱۲ و متغیر شهروندی با همبستگی ۰/۸۳۲ همگی با سطح معناداری ۰/۰۱ به ترتیب بیشترین همبستگی را با توسعه پایدار محلی دارند. در نتیجه تقویت هر چه بیشتر فضاهای عمومی منجر به توسعه پایدار محلی می‌شود. همچنین از طریق آنالیز واریانس داده‌ها نشان داده

شد که این رگرسیون از نظر آماری معنادار است ($p < 0/01$) و تغییرات نشان داده شده به وسیله مدل اتفاقی نیست و می توان نتیجه گرفت که مدل رگرسیونی تحقیق مرکب از ۴ متغیر مستقل و یک متغیر وابسته مدل خوبی است و مجموعه ۴ متغیر مستقل قادرند بخشی از تغییرات توسعه پایدار محلی را تبیین کنند. بر اساس ضرایب رگرسیونی: اولاً، متغیرهای شهروندی، حس تعلق و هویت، سرزندگی و مشارکت بر متغیر توسعه پایدار محلی معنی دار هستند. ثانیاً، مشارکت با ضریب ۰/۶۶، بیشترین تأثیر رگرسیونی را بر توسعه پایدار محلی دارد. و بعد از آن دو متغیر سرزندگی و حس تعلق، به ترتیب با ضریب متغیر ۰/۵۰ و ۰/۴۰ بیشترین تأثیر رگرسیونی را بر توسعه پایدار محلی دارند و بعد از آنها متغیر شهروندی با ضریب ۰/۳۴ در مرتبه آخر قرار دارد. در نتیجه فضاهای عمومی با توجه به پتانسیلی که دارند می توانند بستری را برای توسعه پایدار محلی فراهم کنند.

پیشنهادها

به منظور ایجاد چارچوب مناسب جهت تقویت فضای عمومی در راستای رسیدن به شهری شهروندمدار با استفاده از نتایج به دست آمده از پژوهش، پیشنهادهایی به شرح زیر مطرح می شود:

- مشارکت در ایجاد فضای عمومی محیط را با خواست استفاده کنندگان هم سو می کند؛
- مشارکت در نگهداری از فضای عمومی که حس تعلق و مراقبت از فضا را در شهروندان تقویت می کند؛
- ایجاد تنوع در فضا و افزایش فعالیت های فرهنگی، هنری و اجتماعی در فضاهای عمومی سبب مشارکت، سرزندگی و حس تعلق بیشتر مردم به فضا می شود؛

- برگزاری جشن‌ها و فستیوال‌ها و حمایت از سرگرمی‌های محبوب مردم در فضای عمومی که سبب تقویت روحیه همکاری و مشارکت شهروندان می‌شود.
- به آزادی شهروندان احترام گذاشتن: در جوامع مردم‌سالار و دموکراتیک فضاهای عمومی، مکان‌های اجتماعی هستند که شهروندان می‌توانند همبستگی و همچنین اختلاف‌نظرشان را ابراز دارند.
- آشنا کردن شهروندان با حقوق شهروندی: فضاهای عمومی می‌توانند محل‌هایی برای تظاهرات، رساله‌نویسی و تریبون‌های خیابانی برای نطق که طبق اصول دموکراسی دارای اهمیت‌اند باشند.
- واگذاری مدیریت فضاهای عمومی به شهروندان تا شهروندان باسلیقه و میل خود فضاهای عمومی را طراحی و برنامه‌ریزی کنند و این احساس در آن‌ها ایجاد شود که به نظرات و خواسته‌های آن‌ها توجه شده است.
- طراحی جذاب و استفاده از رنگ‌های متنوع و شاد در طراحی کالبدی فضای عمومی، رنگ‌ها و مصالح مردم را راهنمایی می‌کنند که کجا هستند و برای دستیابی به مکان‌ها و تسهیلات و امکانات مختلف می‌توانند کجا بروند.
- استفاده از المان‌هایی برای افزایش هویت باعث ایجاد فضاهایی با ویژگی متمایز و هویت مسلماً به‌یادماندنی می‌شوند و ممکن است باعث تکرار بازدید شوند.
- فراهم کردن تنوع آور فرصت‌های نشستن (نه فقط نیمکت‌های ثابت، باید از نیمکت‌های متحرک هم استفاده کرد).
- استفاده از مصالح خوب در ساخت مبلمان فضای شهری که دوام بیشتری داشته باشند و امکان آسیب‌رسانی به آن‌ها کمتر باشد
- نصب بوردهایی در فضای عمومی برای اطلاع‌رسانی محلی و تبادلات میان نهادهای مرتبط و استفاده‌کنندگان از فضای عمومی و یا انجام برخی از آموزش‌های شهروندی از این طریق.
- ایجاد فعالیت‌های شامگاهی در فضای عمومی.

منابع

- اشرفی، یوسف؛ پوراحمد، احمد؛ رهنمایی، محمدتقی؛ رفیعیان، مجتبی. (۱۳۹۳)، مفهوم‌سازی و گونه شناسی فضای عمومی شهری معاصر، *نشریه پژوهش‌های جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری*، دوره ۲، شماره ۴.
- پیران، پرویز. (۱۳۷۶)، شهر شهروندمدار ۱ تا ۶، *نشریه اطلاعات سیاسی - اقتصادی*، شماره ۱۱۹ تا ۱۲۶.
- پاکزاد، جهان‌شاه. (۱۳۸۹)، *سیر اندیشه‌ها در شهرسازی از فضا تا مکان*، جلد ۳، انتشارات آرمان‌شهر
- جیکوبز، جیم. (۱۳۸۸)، *مرگ و زندگی شهرهای بزرگ آمریکایی*، ترجمه: دکتر حمیدرضا پارسی، آرزو افلاطونی، انتشارات دانشگاه تهران.
- حاجی پور، خلیل. (۱۳۸۵)، برنامه‌ریزی محله - مینا رهیافتی کارآمد در ایجاد مدیریت شهر پایدار، *نشریه هنرهای زیبا*، شماره ۲۶.
- خاتم، اعظم. (۱۳۸۴)، حوزه همگانی و فضاهای عمومی در ایران، *فصلنامه اندیشه ایرانشهر*، سال اول، شماره ۳.
- خستو، مریم، رضوانی، نوید سعیدی رضوانی. (۱۳۸۹)، عوامل مؤثر بر سرزندگی فضاهای شهری، *نشریه هویت شهر*، شماره ۶.
- دانشپور، سید عبدالهادی؛ چرخ‌چیان، مریم. (۱۳۸۶)، فضاهای عمومی و عوامل مؤثر بر حیات جمعی، *نشریه باغ نظر*، شماره ۷.
- صرافی، مظفر. (۱۳۷۹)، شهر پایدار چیست؟، *مجله مدیریت شهری*، شماره ۴.
- عزیزی، محمدمهدی. (۱۳۸۵)، محله مسکونی پایدار؛ مطالعه موردی نارمک، *مجله هنرهای زیبا*، شماره ۲۷

- کاشانی جو، خشایار. (۱۳۸۹). بازشناخت رویکردهای نظری به فضاهاى عمومی شهری، *نشریه هویت شهر*، سال چهارم، شماره ۶.
- گل، یان، اسوار، بیگت. (۱۳۹۴). *بررسی زندگی فضای عمومی*، مترجمان: محمد سعید ایزدی، سمانه محمدی، سمانه خبییری، نشر مرکز مطالعات و تحقیقات شهرسازی و معماری.
- نصرآبادی، آمنه؛ نصرآبادی، حسنعلی؛ نصرآبادی، احمد. (۱۳۹۰). تحلیلی بر فضای شهری مردم‌گرا و رابطه آن با رفتار شهروندی، *نشریه جامعه‌شناسی کاربردی*، شماره پیاپی ۴۳، سال ۲۲، شماره سوم.
- Agnew. John. (۲۰۱۱). *Space and Place, Chapter ۲۳*, University of California, Los Angeles, USA.
- Bagwell.Sue. (۲۰۱۲). *Public Space Management Report to the Inter Cultural Cities Research Programme*, Evans. G, Witting.A, Worpole. K,Cities. Institute, London Metropolitan University.
- Barton, Hugh. et al. (۲۰۰۳). *Shaping Neighborhoods: A Guide for Health, Sustainability and Vitality*. London and New York: Spon Press.
- Gehl.Jan, (۲۰۱۳). *How to Study Public Life Svarre*. B, Island Press, USA
- Gehl.Jan & Lars, G. (۲۰۰۴). *Public Space, Public, life Melbourn: The Danish Architrcutral Press*
- Hagelskamp, Christina. (۲۰۰۳). *'Please touch: How Aachen's public art adds to its public life*. Project for Public Space Newsletter.
- Madanipour, Ali. (۲۰۱۲). *Challenges in the Co-production of Urban Spaces in National and International Context, Planning Theory and*

Urban Development, Faculty of Architecture, RWTH Aachen University

- Roseland, Mark. (۱۹۹۷a). *Toward Sustainable Communities. Resources of Citizens and their Governments. Gabriola Island*. BC: New Society Publishers.
- Paumier, Cy. (۲۰۰۷). “*Creating a Vibrant City Center*”, (ULI) Urban Land Institute, Washington, D.C
- Wheeler, Stephan M. (۲۰۰۴). *Planning for sustainability*, Routledge, London and New York
- Worpole, K.; K. Knox. (۲۰۰۷). *The Social Value of Public Spaces*, York, Joseph Rowntree Foundation.